

توسعه و ترویج اکوتوریسم پایدار مشارکتی در استان لرستان

اکرم جعفری^۱، سعید غلامرضایی^۲، سعید توکلی نیا^۳

۱- دانشجوی کارشناس ارشد توسعه روستایی دانشگاه لرستان، لرستان، ایران

۲- استادیار گروه توسعه روستایی دانشگاه لرستان، لرستان، ایران

۳- مسئول مرکز خدمات سرمایه گذاری داخلی استان لرستان

چکیده

اکوتوریسم می‌تواند در بهبود کیفیت زندگی مردم محلی و ایجاد فرصت‌های شغلی متنوع و درآمدی، ایفای نقش کند. این صنعت، زمانی می‌تواند سودمند باشد که در راستای اصول پایداری اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و نهادی، حرکت و به اکوتوریسم پایدار دست یافت. برای تحقق اکوتوریسم پایدار، مشارکت مردم محلی، یک ضرورت می‌باشد. در این بین با توجه به نزدیکی و همپوشانی غالب مکان‌های اکوتوریستی با مناطق روستایی، سازوکارهای ظرفیت سازی مردم محلی، می‌تواند در دستیابی اکوتوریسم پایدار و پویا، نقشی محوری داشته باشد. در این بین استان لرستان در زمینه اکوتوریسم، دارای قابلیت‌ها و پتانسیل‌های قابل ملاحظه‌ای می‌باشد. هدف این مقاله مروری-تحلیلی، ضمن تبیین اکوتوریسم پایدار و تشریح پتانسیل استان لرستان، به دنبال تشریح اقدامات جامع و همه جانبه سیاستی، مطالعاتی، آموزشی و ترویجی با هدف نهادینه شدن مشارکت مردم محلی در اکوتوریسم پایدار استان می‌پردازد.

کلید واژه ها: اکوتوریسم پایدار، مشارکت، جوامع محلی روستایی، استان لرستان

Development and extension of participatory sustainable ecotourism in Lorestan province

Akram Jafari ¹, Saeed Gholamrezai ², Saeed Tavakoli Nia ³

1-MS Student of Rural Development, Lorestan University, Lorestan, Iran

2-Assistant Professor, Department of Rural Development, Lorestan University, Lorestan, Iran

3- Head of Lorestan Provincial Investment Office

Abstract

Ecotourism can play role in improving the quality of life of local people and creating diverse job opportunities and incomes. This industry can be while that was in line with the principles of social, economic, environmental and institutional sustainability and achieved sustainable ecotourism. To realize sustainable ecotourism, the participation of local people is a necessity. Meanwhile due to the majority of Ecotourism places close to rural areas, mechanisms of local capacity building can play a pivotal role in achieving sustainable ecotourism. In the meantime, Lorestan province has good capabilities and potential in ecotourism. The purpose of this review article is to explain the sustainable ecotourism and the potential of the Lorestan province to describe comprehensive policy, research, educational and extensional actions for institutionalizing the local people participation in province sustainable ecotourism.

Key words: Sustainable Ecotourism, Participation, Rural Local people, Lorestan Province

مقدمه

توسعه پایدار از دغدغه‌هایی است که جهان امروز با آن روبرو است و هریک از کشورها در سطحی از توسعه در تلاش‌اند که پاسخ لازم به دغدغه‌های مذکور را بیابند و در این میان، کشورهایی که به متنوع‌سازی اقتصادی روی آورده‌اند و می‌خواهند خود را از اقتصاد تک‌پایه‌ای برهانند در جست‌وجوی شناخت راه‌های آن یا خلق راه‌های و روش‌های جدیدند (زردان و بهمنی، ۱۳۹۴). در این بین یکی از فعالیت‌های مهمی است که در دهه‌های اخیر از جایگاه ویژه‌ای در توسعه اقتصادی برخی کشورها برخوردار بوده است؛ توجه به صنعت گردشگری بوده است (میرکتولی و مصدق، ۱۳۸۹). آن‌چنانکه اقتصاددانان آن را صادرات نامرئی نامیده‌اند (موحدی و همکاران، ۱۳۹۶). گردشگری به ویژه گردشگری طبیعی در جهان کنونی، صنعتی پاک و سومین پدیده اقتصادی پویا، پر رونق و روبه توسعه‌ای است که پس از صنایع نفت و خودروسازی گوی سرفراز را از دیگر صنایع جهانی ربوده‌اند؛ به گونه‌ای که بر اساس برآورد سازمان جهانی جهانگردی، ارزش حاصل از جهانگردی و مسافرت در دهه آتی با سرعتی افزون از تجارت جهانی به سطحی بالاتر از ارقام صادراتی در دیگر بخشهای اقتصادی خواهد رسید (Tremblay, 2011). این صنعت سبب تسریع فرآیند توسعه ملی می‌شود که به‌عنوان بخشی مولد در زمینه‌ی کسب درآمد و ایجاد اشتغال (رجبی، ۱۳۹۰)، کمک به توسعه‌ی نواحی دارای جاذبه‌های گردشگری (اورمزدی، ۱۳۹۰)، تولید درآمد و ایجاد زیرساخت‌ها برای نیل به توسعه پایدار بشمار می‌آید و به‌عنوان یکی از عوامل اقتصادی کشورها از سوی برنامه‌ریزان اقتصادی پذیرفته شده است، علاوه بر آن، بسیاری از سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان توسعه نیز از صنعت گردشگری به‌عنوان رکن اصلی توسعه پایدار (میرکتولی و مصدق، ۱۳۸۹؛ صحنه و خداداد، ۱۳۹۳) و مولد اشتغال مبادلات خارجی، ارز آوری، تزریق درآمد و درآمد مالیاتی (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶) یاد می‌کنند که هم‌اکنون در حال تبدیل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است (افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۳). اکوتوریسم به‌عنوان گرایش جدیدی از توریسم می‌باشد (ویور و لوتون ۲۰۰۷) که گردشگران به‌منظور دیدن مناظر طبیعی به منطقه مسافرت می‌کنند، با کمترین سرمایه‌گذاری نسبت به سایر انواع گردشگری میسر می‌گردد (نوری و همکاران، ۱۳۹۵). و در واقع اکوتوریسم یک نامی جدید در فعالیتی قدیمی محسوب می‌شود (فنل، ۱۹۹۹).^۱ که به‌واسطه نزدیکی با طبیعت و تنوع ماهیتی و نیز امکان تعامل بیشتر بشر با محیط طبیعی از اولویت خاصی برخوردار هست. بیشتر سازمان‌های بین‌المللی اکوتوریسم، این فعالیت را چنین تعریف می‌کنند: یک سفر مسئولانه به مناطق طبیعی که باعث حفظ محیط‌زیست و بهبود رفاه مردم بومی می‌شود (فائو، ۲۰۱۰). با کسب درآمد از طریق اکوتوریسم، میزان اشتغال برای افراد محلی افزایش یافته، سطح بهداشت و آموزش آنان نیز ارتقا می‌یابد. مبنای اکوتوریسم توسعه اقتصادی محلی است. الگوی توسعه اقتصادی محلی و توسعه اقتصادی سنتی با یکدیگر متفاوتند. در توسعه اقتصادی سنتی، عمدتاً بر جذب و ایجاد مشاغل جدید در سطح جامعه تأکید می‌شود (اجرای راهکارهای توسعه که از سوی نیروهای خارجی هدایت می‌گردند)، اما توجه توسعه اقتصادی محلی بر ایجاد مشاغل کوچک سبز - مشاغلی که با طبیعت سازگاری دارند- و اجتماعی، متمرکز است. به علاوه، در این فرایند تلاش می‌شود با ایجاد شرایط مناسب، مصرف‌کنندگان به تولیدکنندگان، کاربران به کارفرمایان و کارگران به صاحبان فعالیتهای اقتصادی تبدیل شوند تا بدین ترتیب، هدایت توسعه به دور از هرگونه وابستگی به نیروهای خارجی انجام پذیرد. در همین راستا، توجه به اصول استقلال اقتصادی، پایداری بوم‌شناختی، کنترل جامعه، نحوه برخورد با نیازهای شخصی و ارتقاء فرهنگ اجتماعی، از موارد مهم و ضروری به حساب می‌آید (فنل، ۱۳۸۵).

البته نکته قابل‌تامل و مهم این است که اگر چه توریسم دارای اهمیت بسیار بالاییست، ولی در صورت عدم ملاحظات ابعاد پایداری، قطعاً در درازمدت و حتی کوتاه مدت برای مکانهای توریستی و نیز جامعه میزبان، مشکلات عدیده زیست محیطی، فرهنگی و اجتماعی را به دنبال خواهد داشت. در این راستا، لازم است به دنبال تحقق اکوتوریسم پایدار بود (برائین‌گلایی، ۱۳۹۴) که از اصولی همچون استفاده

^۱Weaver, & Lawton,

^۲Fennel

از منابع پایدار، مدیریت تنوع زیستی، حمایت از اقتصادهای محلی، دخیل نمودن جوامع محلی، آموزش کارکنان، کاهش بیش از حد مصرف و ضایعات و بازاریابی مسئولانه تبعیت می کند. (Blamey, 2001)

اکوتوریسم پایدار و مشارکت مردم محلی:

اگر اکوتوریسم را سفری مسولانه به طبیعت با شرط حفاظت از محیط زیست و بهبود رفاه مردم محلی (Boo, 1990) و یا یک سفر هدفمند به مناطق طبیعی، به منظور درک تاریخ طبیعی و فرهنگی محیط زیست که در صورت توجه ویژه به تمامیت اکوسیستمها، باعث ایجاد فرصت های اقتصادی مولد و حفاظت از منافع حاصل از منابع طبیعی برای مردم محلی خواهد شد (برای خاص گلابی، ۱۳۹۴ به نقل از Ecotourism Society, 1991) بدانیم، متوجه میشویم که تعاریف با دو محور "طبیعت" و "مردم محلی" عجین می باشد که هر دو این محورها، تداعی کننده جامعه روستایی و عشایری می باشد؛ بدین معنی که روستاییان و عشایر اول اینکه در طبیعت به سر می برند و دوم، خود به عنوان مردم محلی مکانهای مجاور و یا درون بومگردها به حساب می آیند. در واقع می توان گفت که احتمال موفقیت و پایداری اکوتوریسم با مشارکت مردم محلی، بیشتر خواهد شد. در زمینه اهمیت مشارکت مردم محلی در بخش اکوتوریسم می توان به موارد زیر اشاره نمود:

- آشنایی و راه بلدی جامعه محلی (اجتماعات) مکان های بومگردی؛
- افزایش امنیت و ایمنی گردشگاه ها و گردشگران؛
- کاهش هزینه مدیریت مالی مکان های بومگردی؛
- امکان ادغام اشکال دیگر توریسم با اکوتوریسم (گردشگری روستایی، فرهنگی، گردشگری کشاورزی و...)
- افزایش امکان تولی و واگذاری بخش اقتصاد و مدیریت به مردم (خصوصی سازی و واگذاری)؛
- امکان بهره مندی از سرمایه انسانی محلی در مشارکت در تصمیم گیری، اجرا، منافع و ارزشیابی؛
- انگیزه ماندگاری کارآفرینان و جلب سرمایه در روستا؛
- احساس تعلق خاطر به مکان های بوم گردی و بوم گردها از سوی مردم محلی به خاطر منبع درآمدز و فرصت شغلی؛
- مدیریت مهاجرت جوانان و کارآفرینان روستایی به دلیل ایجاد فرصت های کارآفرینانه در منطقه؛
- افزایش تعاملات فرهنگی و اجتماعی بین مناطق شهری و خارج از کشور با مناطق طبیعی دور افتاده روستایی و عشایری؛
- کاهش نابرابری های اجتماعی؛ اقتصادی و فرهنگی در بین مناطق؛
- افزایش امکان تبادلات فرهنگی بین خرده فرهنگ های متنوع درون و حتی بیرون کشوری؛
- ارز آوری و گسترش فرصت های شغلی غیر مستقیم مرتبط با توریسم (ترابری، هتلینگ،)
- کاهش فشار بیش از اندازه به منابع بحرانی کشور (آب و خاک) به دلیل ایجاد فرصت های کسب و کار درآمدزای جدید کمتر مرتبط با کشاورزی (تحقق توسعه پایدار).

جایگاه اکوتوریسم در اقتصاد جهان

در سال های اخیر اکوتوریسم در دنیا رشد فزاینده ای داشته است، به طوریکه تعداد اکوتوریست ها در سال ۲۰۱۳ نسبت به سال قبل در حدود ۵ درصد رشد داشته است و علیرغم مشکلات اقتصادی جهانی، سازمان جهانی گردشگری این میزان رشد را در سال ۲۰۱۴ چهار تا چهار و نیم درصد اعلام کرده است. (UNWTO, 2014) همچنین، این صنعت در حدود ۰/۹ درصد از رشد ناخالص داخلی جهانی را به خود اختصاص داده است و توانسته است در حدود ۲۶۰ میلیون فرصت شغلی ایجاد نماید (ITA, 2014).

Community

وضعیت اکوتوریسم در استان لرستان

استان لرستان با جمعیتی حدود یک میلیون و هشتصد هزار نفر در بین شاهراه جنوب غرب به مرکز و شمال قرار گرفته است. این استان علاوه بر پتانسیل فرهنگی و تاریخی به واسطه تنوع اقلیمی و شرایط زمین شناختی و منابع طبیعی از پتانسیل طبیعی و بوگردی بالایی برخوردار می باشد. از جمله:

- مناظر طبیعی و عوارض بدیع جغرافیایی؛
- پوشش گیاهی و جنگلی مناسب، ارتفاعات و سلسله کوهها، رودخانه ها، آبشارها، تالابها، دریاچه ها، سراب ها و چشمه ها، تنوع زیستی، وسعت مناسب، بکر بودن قابلیت جذب توریست و...
- وجود ژئوسایت های گردشگری؛ مانند دره شیرز، دره کهمان، دریاچه گهر، تالابهای پلدختر، منطقه سپید دشت و...؛
- پدیده زیستی خاص؛ مانند زیستگاه سمندر لرستانی، زیستگاه ماهی کور، درختان کهنسال، گیاهان اندمیک و...؛
- تحول و سیر تکامل زیستی؛ مانند نقوش صخره ای پناهگاه های هومیان، میر ماس، دوشه، دورک و ارجنک و...؛
- پدیده زمین شناختی؛ مانند زمین لغزش در منطقه تنگ فنی که سبب شکل گیری تالاب های آن محدوده شده است.
- سیمای طبیعی و فرهنگی سرزمین؛ مانند دره خرم آباد با توجه به غارهای مسکونی پیش از تاریخ (قمری، کنجی، یافته، گر ارژنه، پاسنگر) و ده ها غار پیش از تاریخ با ویژگی طبیعی، فرهنگی، تاریخی دارای ثبت (باقری، ۱۳۸۸).

جمع بندی:

اکوتوریسم پایدار، نقش حساس و حیاتی در درآمدزایی، اشتغال، مدیریت مهاجرت، مشمولیت اجتماعی، کاهش نابرابری منطقه ای در بخشهای مختلف روستایی، عشایری و شهری دارد. برای تحقق یک اکوتوریسم پایدار مشارکت جامعه محلی یک مولفه محوری می باشد. مشارکت مردم محلی می تواند در تحقق توسعه همه جانبه و پایدارگرا موثر باشد. استان لرستان با وجود بیش از ۲۶۰۰ روستای دارای سکنه، وضعیت زمین شناختی ناشی از رشته کوه زاگرس، تنوع اقلیمی، رودخانه ها، چشمه ها و سراب های فراوان و نیز مکانهای باستانی بسیار جذاب و نیز برخورداری از تنوع فرهنگی و خصایص مردم شناختی، پتانسیل بالایی در زمینه توریسم، به ویژه اکوتوریسم دارد. در این بین، صنعت توریسم همانند یک شمشیر دو لبه ایست که اگر از آن درست بهره برداری نشود باعث نابودی منابع، اضمحلال فرهنگ و بروز آسیبهای اجتماعی خطرناکی خواهد شد و در صورت بهره برداری پایدار؛ بدین معنی که بتواند ابعاد اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و نهادی یک اجتماع و جامعه را به سمت پایداری، سوق دهد، این صنعت، سودمند و کارا خواهد بود. صاحب نظران، این نوع توریسم را توریسم پایدار می نامند.

حال با توجه به ماهیت و سرشت وابستگی به طبیعت صنعت اکوتوریسم از یک سو و نزدیکی و همپوشانی مکانی روستاها و مناطق عشایری با مکانهای بومگردی، مشارکت روستاییان در مدیریت مکانهای بومگردی از جنبه تعریف توریسم پایدار و نیز تحقق دستاوردهایی چون حفظ و بهره برداری پایدار و پویای مکانهای بومگردی، احساس مالکیت به مکانهای یاد شده، درآمدزایی، تنوع و گسترش فرصت های شغلی غیر کشاورزی، مدیریت مهاجرت، ایجاد انگیزه در کارآفرینان و سرمایه گذاران، کاهش فشار بر منابع طبیعی (آب و خاک)، تبادلات فرهنگی بین مناطق مختلف و کاهش نابرابری منطقه ای، یک امر بسیار مهم به شمار می آید.

در این بین، جهت تحقق مشارکت روستاییان در صنعت توریسم، بایستی نسبت به درک درست آنها نسبت به موضوع و ظرفیت سازی آنان، اقدامات آموزشی، ترویجی و مطالعاتی انجام داد تا بتوان نقش و کارکرد مردم محلی را در این صنعت، به شیوه درست نهادینه کرد. برای این کار، لازم است تا اقدامات فرایندی و همه جانبه ای انجام داد که به صورت زیر پیشنهاد می گردد:

- تشکیل یک کمیته مشترک میان دست اندرکاران ستادی مرتبط با اکوتوریسم در سطح استان و یا شهرستان قطب؛
- شناسایی مکانهای دارای پتانسیل در زمینه اکوتوریسم در استان با توجه به مطالعات آمایشی و سند چشم انداز؛
- بررسی زمینه یابی و امکانسنجی مکانها از لحاظ های ماهیتی، اقتصادی، زیست محیطی، اجتماعی و فرهنگی؛

- زمینه جلب سرمایه بخش خصوصی علاقه‌مند به سرمایه‌گذاری در مکان‌های برگزیده؛
- برگزاری برنامه‌های آموزشی توجیهی به دست اندرکاران و کنشگران نسبت به اهمیت توریسم و نیز ضرورت مشارکت مردم محلی در مدیریت صنعت اکوتوریسم؛
- ارزیابی آمادگی جامعه روستایی در ابعاد دانشی، بینشی و مهارتی نسبت به توریست و صنعت توریسم؛
- نیاز سنجی آموزشی برای شناسایی وضعیت مردم محلی به عنوان میزبان و گردانندگان مکانهای اکوتوریستی؛
- اقدام جهت طراحی برنامه‌های آموزشی ترویجی مناسب و متناسب با اجتماعات محلی مرتبط با مکان‌های اکوتوریستی؛
- اجرای برنامه‌های آموزشی و ترویجی؛
- ارزشیابی پیگیرانه جهت تحلیل نقاط ضعف و قوت و اصلاح و پیگیری پروژه‌های برگزیده.
- انجام مطالعات میدانی و نظر سنجی، پژوهش‌های سازگاری و کاربردی با هدف انجام تحقیق و توسعه؛
- برگزاری آموزش‌های مستمر برای کارگزاران ستادی و محلی با هدف به‌روزرسانی دانش و حرفه مدیریت توریسم.

منابع:

- اورمزدی، ر. (۱۳۹۰). توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار. قابل دسترس در سایت: <http://seeiran.ir>
- افتخاری، ع. مهدوی، د. (۱۳۸۴). راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT: دهستان لوسان کوچک.
- باقری، م. (۱۳۸۸). قابلیت‌ها و مزیت‌های سرمایه‌گذاری در توسعه گردشگری استان لرستان، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری (مجموعه مقالات).
- براخاص گلایی، ا. (۱۳۹۴). تدوین راهبردهای توسعه اکوتوریسم پایدار در سراب گیان شهرستان نهاوند، پایان نامه کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشگاه لرستان
- رجبی، س. (۱۳۹۰). نقش گردشگری در توسعه پایدار روستایی مطالعه‌ی موردی: (شهرستان خشکبیجار) قابل دسترس در سایت: <http://seeiran.ir>
- زردان، م. منصوربهنی، م. (۱۳۹۴). گردشگری روستای و اصول توسعه گردشگری پایدار. همایش ملی عمران و آبادانی با رویکرد توسعه پایدار.
- فنل، دیوید. (۱۳۸۵)، مقدمه‌ای بر طبیعت‌گردی، ترجمه جعفر اولادی قادی‌کلایی. بابلسر: انتشارات دانشگاه مازندران.
- میرکتولی، ج. و مصدق، ر. (۱۳۸۹). بررسی وضعیت گردشگری روستایی و نقش آن در رونق صنایع دستی دهستان استرآباد جنوبی. شهرستان گرگان. مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای. ۱۳۷-۱۵۴.
- نعمتی، ن. (۱۳۸۴). راهکارهای توسعه گردشگری در ایران، مجموعه مقالات ظرفیت‌های اقتصادی ایران با تاکید بر وضعیت گردشگری ایران در بستر جهانی شدن، دانشگاه آزاد واحد فیروزکوه، صص ۱۰۷-۱۵۰.
- هادی زاده زرگر، ص. و سخایی، ب. (۱۳۹۳). تحلیل زمینه‌های توسعه گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان ساری، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۳، شماره ۸، صص ۳۹-۵۳.
- Blamey, R. K. (2001). Principles of ecotourism. In D.B. Weaver (Ed.), The encyclopedia of ecotourism (pp. 1-22). New York: CABI Publishing
- Boo, E., 1990. Ecotourism the Potentials and pitfalls, vols. 1 and 2. World Wildlife Fund, Washington, DC.
- Tremblay P. (2006), Desert Tourism Scoping Study, A report by Charles Darwin University, in conjunction with Curtin University for Desert Knowledge Cooperative Research Centre, Alice Springs.
- UNWTO. (2014). International tourism exceeds expectations with arrivals up by 52 million in 2013." 2014. UNWTO: Madrid. January 20, 2014.